

ДО ПИТАННЯ ОСНОВНИХ ХАРАКТЕРИСТИК СУЧАСНИХ КОНСТИТУЦІЙ

TO THE QUESTION OF THE MAIN CHARACTERISTICS OF MODERN CONSTITUTIONS

Забокрицький І.І.,

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри конституційного та міжнародного права

Інституту права та психології

Національного університету «Львівська політехніка»

У статті проведено аналіз основних характеристик сучасних конституцій із позицій українського та закордонного конституційного права. Прیدілено увагу фундаментальним конституційним ідеям і принципам, які відображаються в сучасних конституціях.

Ключові слова: Конституція, характеристика конституцій, конституціоналізм, верховенство права.

В статье проведен анализ основных характеристик современных конституций с позиций украинского и зарубежного конституционного права. Уделено внимание фундаментальным конституционным идеям и принципам, которые отражаются в современных конституциях.

Ключевые слова: Конституция, характеристики конституций, конституционализм, верховенство права.

The article analyzes the main characteristics of contemporary constitutions from the standpoint of Ukrainian and foreign constitutional law. Attention is paid to the fundamental constitutional ideas and principles that are reflected in the modern constitutions.

Key words: constitution, characteristic of constitutions, constitutionalism, rule of law.

Постановка проблеми. Доктрину конституціоналізму в сучасній її інтерпретації неможливо уявити без конституції як нормативної її основи, яка б юридично фіксувала розподіл влади, обмежувала державну владу, закріплювала правовий статус людини та громадянина. Практично кожна держава у світі прагне мати свою конституцію як один з атрибутів її державності, навіть якщо вона має фіктивний характер (як, наприклад, сучасні конституції деяких держав ісламського світу (Саудівська Аравія); такими були й конституції Союзу Радянських Соціалістичних Республік). За даними інтернет-ресурсу *Constitute Project* [1], на даний момент у світі є 190 конституцій. Це свідчить про їх значне поширення. Водночас єдиного уявлення про конституцію немає, що зумовлює наявність різноманітних конституційних теорій, підходів до її розуміння й інтерпретації, а також змістовного наповнення.

Стан опрацювання. Проблеми характеристик сучасних конституцій досліджувалися, зокрема, такими вченими, як: П. Стецюк, М. Савчин, Д. Грім та іншими.

Метою статті є вивчення особливостей сучасних конституцій.

Виклад основного матеріалу. Як слушно зазначає П. Стецюк, термін «конституція» пов'язується з латинським словом «constitutio», що українською означає «устрій, встановлення». Окрім того, цілком слушно зауважується, що поняття «конституція» вживається не тільки в праві, а й у фізіології та зоології (де воно означає будову, фізіологічні й анатомічні особливості організму). Уперше термін «конституція» вжито в актах Стародавнього Риму (які починалися зі словосполучення «*Rem publicum constituere*», що означало в перекладі «Римський народ установлює»). Термін «конституція» вживався і в Древніх Афінах [2, с. 8]. Як бачимо, сама етимологія даного терміна вказує на установчий характер конституції. У фізіологічному аспекті цей термін означає будову і структуру організму, у юриспруденції – спосіб організації держави.

Що стосується теорій конституції, то П. Стецюк виділяє такі: теорію суспільного договору, теологічну теорію, звичаєво-правову, теорію представників юридичної школи права, соціологічну, політологічну та марксистсько-ленінську [2, с. 31–38]. М. Савчин наголошує на поширеності таких основних теорій, як природно-правова (звичаєво-правова), договірна, соціологічна, політологічна та позитивістська (нормативістська) [3, с. 218–220]. Ці теорії розглядають конституцію по-різному і концентруються на різних аспектах.

На наш погляд, сучасна конституційна теорія перейняла окремі аспекти багатьох із них. Так, наприклад, як зауважує М. Савчин, «політологічна школа права розглядає конституцію як забезпечення стійких «правил політичної гри», як регулятор політичних відносин» [3, с. 219]. Очевидно, що дана теорія значною мірою відображає політичну реальність будь-якого суспільства. Конституційне право традиційно розглядається також як право, що має політичний характер, оскільки політика передбачає боротьбу за владу, а місія конституції полягає в установленні належних і обмежених правил існування влади, що передбачає як способи утворення владних інституцій, так і межі їхньої діяльності, а також припинення. Отже, конституція має встановити належні «правила гри», що передбачає закріплення конституційно-правового статусу вищих органів державної влади, вибір відповідної форми правління та закріплення належного балансу шляхом розподілу владних повноважень між органами так, щоб були реальні інструменти стримувань і противаг. Наприклад, вибір форми правління між президентською та парламентською республікою, а також змішаними їх варіантами (з ухилом в сторону президента чи парламенту) і відповідне її закріплення на рівні Конституції протягом історії України із часів здобуття незалежності були елементами політичної боротьби, що і проявлялося в змінах редакції Конституції України в 1996, 2004, 2010 та 2014 рр. У кожній із них закріплювались різні форми правління, а отже, і різний баланс влади в суспільстві, а причини для таких змін в основному були політичні. Саме тому важливим з погляду реального втілення доктрини конституціоналізму є запровадження стабільної Конституції із чіткими та зрозумілими правилами функціонування органів влади та політичних сил, що провадять боротьбу за них, з метою уникнення конституційних конфліктів¹.

З погляду, наприклад, звичаєво-правової (природно-правової) теорії, конституція розуміється як «результат еволюції публічно-владних форм життя, накопичення народом досвіду управління та його оформлення в певні інститути» [3, с. 218] чи «багатовіковий досвід народу, зокрема досвід щодо організації публічно-державного співжиття громадян, при цьому повинні широко враховуватись традиції народу, його ментальність і т. д.» [2, с. 33].

¹ Детальніше про конституційні конфлікти див.: Ю. Барабаш. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права: монографія. Х.: Право, 2008. 220 с.

Безперечно, погоджуємося з тим фактом, що кожна конституція так чи інакше відображає певні історичні, культурні особливості, що склалися в тій чи іншій державі. Саме тому конституції різняться за обсягом і змістом. Конституції можуть відображати ліберальні ідеї свободи, як Конституція Сполучених Штатів Америки (далі – США) 1787 р., яка була реакцією на прояв свавілля британської влади, а тому основною її функцією було закріплення меж функціонування влади таким чином, аби не допустити зловживань. Внаслідок важливості досягнення цієї цілі на другий план виносилося навіть закріплення прав людини, оскільки вони розглядалися в основному як «негативні права» (такі, що існують самі собою та вимагають передусім утримання держави від їх порушення – право на життя, свободу, особисту недоторканість, свободу слова, думки, мирних зібрань та об'єднань), і в первинній редакції Конституції згадки про них не було. І навіть «Більш про права», як називають перші 10 поправок до Конституції США, містив в основному вищеперелічені права, а також забезпечення належної правової процедури. Інші ж конституції можуть бути більш «соціалізованими», відображаючи прагнення народу в певних конкретних історичних умовах до держави загального добробуту, закріплюючи значний перелік соціальних прав. Не дивно, що Конституція України 1996 р. саме тому містить значний каталог прав соціального спрямування, серед яких безкоштовна медицина, право на достатній життєвий рівень, житло й інші, які часто можуть бути не підкріплені економічними можливостями. Це призводить до того, що не всі з них реалізуються належним чином і в достатньому обсязі, що спричиняє юридичні проблеми, які вирішувалися також Конституційним Судом України (далі – КСУ)². У Конституції ж Федеративної Республіки Німеччина (далі – ФРН) 1949 р. було закріплено право на гідність особи в ст. 1, а також визнання невід'ємних та недоторканих прав людини як основи кожного суспільства, миру та справедливості у світі, а також у ст. 20 – принципи демократичної та соціальної держави, походження державної влади від народу, зв'язаності конституційним порядком, правом та правосуддям, а також «права на опір», згідно з яким усі німці мають право опору будь-якій особі, яка намагається скасувати конституційний порядок. Навіть більше, принципи ст. 1 та 20 цієї Конституції не можуть бути змінені (ст. 79) [7]. Закріплення таких принципів та їхньої незмінності на конституційному рівні були, очевидно, реакцією на жахливі події, що відбувалися протягом Другої світової війни. Отже, розгляд конституцій у світлі даної теорії також важливий, оскільки їхні особливості є значною мірою наслідком історичних умов та ментальності того чи іншого суспільства.

Однак найбільш важливими для розуміння сучасних конституцій, на наше переконання, є теорія суспільного договору та юридична теорія. Оскільки саме за допомогою конституційних приписів реалізується доктрина конституціоналізму, ми повинні розглядати її юридичний акт найвищої сили. Водночас конституція є установчим актом

народу (незалежно від способу її ухвалення, які можуть бути різними – як за допомогою установчих зборів, так і шляхом ухвалення на референдумі чи парламентом³), а тому втілює теорію суспільного договору, що закріплено в ст. 5 Конституції України, згідно з якою носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ [9]. Саме тому Конституція «за природою є суспільним договором, що виражає визнання публічної влади, зв'язаної основними правами та свободами» [3, с. 219], а «публічна влада ґрунтується на вільній згоді всіх між собою, при цьому – саме згода членів суспільства виступає основою законності та легітимності влади <...> з появою Конституції як такої <...> досить поширеним є трактування [Конституції] як своєрідного загальносуспільного договору (угоди) – договору всіх членів суспільства між собою. Предметом такої угоди є згода всіх членів суспільства щодо переліку та змісту прав, свобод та обов'язків громадян, порядку організації та форм діяльності органів державної влади і т. д.» [2, с. 32]. Конституція повинна не лише фіксувати «правила гри» для органів державної влади та політичних сил (на чому акцентує увагу політична теорія), але й репрезентувати волю народу. Тому важлива наявність дієвих механізмів як безпосередньої демократії (проведення чесних виборів відповідно до юридичних процедур), так і належне здійснення органами представницької влади своїх обов'язків у межах і спосіб, передбачені Конституцією. Лише в такому разі можна гарантувати, що Конституція буде легітимною.

Враховуючи, що Конституція є верхівкою ієрархічної побудови правових актів, поширений розгляд конституцій як Основного закону, що відображає юридичну (позитивістську) теорію конституції. Як ми вже зазначали вище, розгляд Конституції в такому руслі є важливим, оскільки допомагає зрозуміти її призначення як нормативної основи конституціоналізму. Саме тому пропонуємо розглянути основні юридичні властивості Конституції України:

1. Верховенство Конституції, її вища юридична сила. Ч. 2 ст. 8 Конституції України передбачає, що вона має вищу юридичну силу. Закони й інші нормативно-правові акти ухвалюються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Ця характеристика Конституції є основою її розуміння в межах юридичної (позитивістської) теорії. Оскільки позитивістичне сприйняття права передбачає побудову чіткої ієрархії правових актів, відповідно до яких акти з нижчою юридичною силою не повинні суперечити тим, що стоять вище, то Конституція розуміється як Основний закон України. Вона містить основоположні правові норми, закріплює фундаментальні права людини та повноваження вищих органів державної влади. Закони ухвалюються на розвиток конституційних положень та повинні відповідати їм. Для забезпечення дієвості даної властивості Конституції передбачений механізм конституційного контролю, яким в романо-германській правовій системі традиційно є Конституційний Суд. Його діяльність спрямована саме на забезпечення правової охорони Конституції, у зв'язку із чим він наділяється повноваженням визнавати закони й інші правові акти такими, що не відповідають Конституції, а отже, втрачають чинність з дати ухвалення Конституційним Судом відповідного рішення. Органи конституційної юстиції посідають особливе місце в системі розподілу влади і повинні бути якомога більш деполітизованими, щоб забезпечувати діяльність політичних органів влади (якими і є парламент, президент та

² Див., наприклад, рішення Конституційного Суду України в справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень ст. 1, ч. 1, 2, 3 ст. 95, ч. 2 ст. 96, п. п. 2, 3, 6 ст. 116, ч. 2 ст. 124, ч. 1 ст. 129 Конституції України, п. 5 ч. 1 ст. 4 Бюджетного кодексу України, п. 2 ч. 1 ст. 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України № 3-рп/2012 від 25 січня 2012 р. [5], в якому Суд вказав, що «передбачені законами соціально-економічні права не є абсолютними. Механізм реалізації цих прав може бути змінений державою, зокрема, через неможливість їх фінансового забезпечення шляхом пропорційного перерозподілу коштів із метою збереження балансу інтересів усього суспільства <...>. Отже, зміна механізму нарахування соціальних виплат та допомоги повинна відбуватися відповідно до критеріїв пропорційності та справедливості і є конституційно допустимою до тих меж, за якими ставиться під сумнів власне сутність змісту права на соціальний захист». Також більш детально про соціально-економічні права див.: Забокрицький І. До питання правової природи соціально-економічних прав у контексті сучасної доктрини конституціоналізму. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». 2016. № 845. С. 193–199.

³ Конституційний Суд у рішеннях № 4-зп у справі за конституційним зверненням О. Барабаша щодо офіційного тлумачення ч. 5 ст. 94 та ст. 160 Конституції України (справа про набуття чинності Конституцією України) [8] вказав, що «установча влада по відношенню до так званих встановлених влад є первинною: саме в Конституції України визнано принцип поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову (ч. 1 ст. 6) та визначено засади організації встановлених влад, включно законодавчої. Прийняття Конституції України Верховною Радою України означало, що у даному випадку установча влада була здійснена парламентом».

уряд) чітко в конституційних межах, як це передбачають конституційні приписи. З теоретичного погляду верховенство Конституції пропонують розглядати у двох аспектах: «у першому (вужчому) як верховенство одного із законів: Основного закону держави. При цьому центральним буде розгляд конституційного положення про вищу юридичну силу норм Конституції. У другому (ширшому) розумінні поняття «верховенство Конституції» можна розглядати як цілісний конституційний принцип організації й функціонування правової держави. У визнанні цього принципу як такого закладено загальну ідею підпорядкування держави Конституції, праву» [2, с. 115].

2. Пряма дія норм Конституції. Згідно із ч. 3 ст. 8 Конституції України, її норми є нормами прямої дії. Звернення до суду по захист конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції гарантується. Важливим в даному аспекті є той факт, що навіть якщо на розвиток певних конституційних положень не ухвалено законодавство, безпосередньо норми Конституції повинні гарантувати захист тих чи інших прав і свобод. Так, наприклад, дотепер не ухвалений закон України, який би регламентував реалізацію прав громадян на мирні збори, яке передбачене ст. 39 Конституції України. Так, С. Шевчук в окремій думці в справі «Шмушкович проти України» [11] зазначає: «<...> Конституція України не вимагає, щоб право на мирні зібрання залежало від запровадження закону, який би врегулював це право. Стверджувати протилежне означає визнання старої позитивістської ідеї про те, що положення Конституції щодо прав людини і основоположних свобод не мають прямої дії та вимагають ухвалення законів, які «активують» відповідні права <...> ст. 39 у поєднанні зі ст. 8 Конституції, якою встановлено, що конституційні норми є нормами прямої дії, вони підлягають прямому застосуванню судами і кожен може безпосередньо звертатись до суду для захисту конституційних прав і свобод на підставі Конституції України» [11]. Варто пам'ятати, що доволі часто необхідним є встановлення певних процедур у законодавстві, які б розвивали конституційні положення. Так, незважаючи на набуття чинності 30 вересня 2016 р. змін до Конституції України щодо правосуддя, які передбачили можливість подання конституційного скарги, протягом тривалого часу не був ухвалений закон, який би врегулював порядок розгляду останніх, що блокувало реалізацію такого права. Саме тому важливим є розвиток законодавцем конституційних положень у законах, які врегулюють певні процедури.

3. Стабільність Конституції. Оскільки Конституція є актом установчої влади народу, а також закріплює належний конституційний баланс повноважень владних органів, важливо, щоб її положення залишалися стабільними протягом тривалого періоду часу, не могли бути легко змінені ситуативними політичними силами, що могло б порушити баланс і призвести до зловживання владою. Конституції по своїй природі тяжіють до стабільності – так, до Конституції США 1787 р. за всю історію існування ухвалено лише 27 поправок. Це зумовлено різними чинниками. Конституція зазвичай закріплює лише фундаментальні для правової системи норми, на розвиток яких ухвалюється відповідне законодавство. Це передбачає певну гнучкість, внаслідок якої немає необхідності вносити зміни до Конституції, достатньо лише змінити положення законів. Також важливою є доктрина конституційної інтерпретації як «живої Конституції», відповідно до якої тлумачення повинно здійснюватися відповідно до наявних суспільних умов. Часто потрібне не внесення змін до Конституції, а лише тлумачення положень чинної. В Україні питання офіційного тлумачення Конституції віднесені до повноважень Конституційного Суду України. Для забезпечення належної стабільності Конституції є низка юридичних механізмів. Зокрема, П. Стецюк виділяє такі: 1) викорис-

ня змін і доповнень до Конституції в межах того самого суб'єкта законодавчого процесу; 2) введення в процедуру внесення змін додаткового (спеціального) суб'єкта (різні представницькі органи, затвердження на референдумі тощо); 3) введення в процедуру внесення змін до Конституції елемента повторності; 4) визначення переліку положень Конституції, які не підлягають змінам; 5) визначення переліку обставин, під час яких не допускається зміна Конституції (зазвичай під час надзвичайного або воєнного стану); 6) передбачення конституційного права громадян на опір насильницькій зміні конституційного ладу; 7) створення (передбачення на законодавчому рівні) спеціальної процедури (системи) ухвалення (затвердження) Конституції [2, с. 118–121]. Процедура внесення змін до Конституції України, передбачена р. XIII, містить низку вищезгаданих механізмів. Це і розмежування звичайної процедури й ускладненої (до р. р. I, III та XIII, що вимагає їх затвердження на референдумі). Також необхідним є ухвалення змін більшою кількістю голосів, ніж потрібно для ухвалення звичайного закону, а саме двома третинами від конституційного складу Верховної Ради. Застосовується також і елемент повторності, а саме необхідність внесення змін на двох чергових сесіях, залучення спеціального суб'єкта (наявність висновку Конституційного Суду України та затвердження змін до р. р. I, III та XIII на всеукраїнському референдумі). Також є перелік обставин, під час яких не допускається зміна Конституції (а саме за умов надзвичайного та воєнного стану).

Саме ці ознаки найбільш чітко відображають властивості Конституції як юридичного акта, що відрізняє її від ординарного законодавства. Конституції також прийнято класифікувати. Зокрема, П. Стецюк пропонує такі класифікації:

- 1) за часом виникнення на «старі» (кінець XVIII – початок XX ст.), «нові» (1918–1939 рр.) та «новітні» (після 1945 р.);
- 2) за змістом – ліберальні, етатистські та ліберально-етатистські;
- 3) за формою зовнішнього виразу – писані, неписані й змішані;
- 4) за порядком появи (виникнення) – ухвалені народом, даровані, договірні;
- 5) за порядком внесення змін – жорсткі і гнучкі;
- 6) за часом дії – постійні і тимчасові;
- 7) за рівнем деталізації конституційних положень (за обсягом) – прості, звичайні і розгорнуті (які подають детальну характеристику статусу конституційних органів, прав, свобод, явищ тощо);
- 8) за характеристикою форми державного устрою – федеративні (федеральні), суб'єктів федерацій та унітарних держав [2, с. 148–152].

Варто зазначити, що більшість із сучасних конституцій мають схожі характеристики – зазвичай вони є постійними, жорсткими, писаними, ухваленими народом, оскільки саме такі властивості органічно притаманні конституціям. Наприклад, тимчасові конституції – це атипове явище, оскільки сама сутність конституції як установчого акта передбачає, що вона повинна встановлювати чіткі та зрозумілі правила на тривалий період часу, таким чином утверджуючи правову визначеність. Так само більшість із них є писаними, хоча винятком є Конституція Великої Британії, яка не зафіксована в одному юридичному кодифікованому акті, а складається з низки актів, що мають статус конституційних, як-от Біль про права 1689 р. чи Акт про права людини 1998 р. Д. Грім пропонує також таку класифікацію, як ефективні та не-ефективні конституції, які «залишаються на папері» та їх можна назвати символічними [12, с. 107]. Також він поси-лається на поділ конституцій за К. Ловенштейном на нормативні, номінальні та семантичні. Вирішальним критерієм є ступінь, відповідно до якого політична реальність

відповідає нормам Конституції. Нормативні конституції є ефективними в тому сенсі, що політичний процес у межах конституційного порядку і політичні актори зазвичай діють відповідно з конституційними вимогами. Конституція в цьому сенсі залежить від соціально-політичного середовища, де цінність конституціоналізму сприйнята і тими, хто управляє, і тими, ким управляють. За номінальною конституції конституційні норми обмежені наявною владною структурою, і політичні, і економічні. Наявні соціально-економічні моделі не дозволяють конституції бути застосованій належним чином, незалежно від інтересів носіїв влади. Коли виникає конфлікт між цими структурами і нормами, останні залишаються неефективними. Семантичні ж конституції є такими, які відповідають політичним реаліям, але лише відображають їх, не встановлюючи обов'язкових правил [12, с. 107].

За змістом, конституції різняться за своїм наповненням, однак зазвичай предметом регулювання є відносини щодо організації публічної влади (це включає способи формування органів та набуття повноважень посадовими особами, здійснення повноважень та їх припинення). Доктрина конституціоналізму виникла як ідея обмеження державної влади. Для цього необхідно закріпити належний конституційний баланс владних органів, реалізувати концепцію розподілу влади. У ст. 19 Конституції України зазначено, що органи державної влади й органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Особливо важливим, враховуючи підвищену стабільність Конституції порівняно з ординарним законодавством, є той факт, що значна частина повноважень, що є необхідними для конституційного балансу, передбачена саме Конституцією. Зокрема, це ст. 85 Конституції, яка містить перелік повноважень Верховної Ради України та передбачає, що вона має інші повноваження, які, відповідно до Конституції України, віднесені до її відання. Аналогічно закріплені повноваження президента в ст. 106. Отже, дані норми не дозволяють надати «звичайними» законами більше повноважень, або ж зменшити їх чи іншим чином змінити порівняно з тими, що передбачені Конституцією⁴. Іншим аспектом є закріплення каталога прав та свобод людини і громадянина, які мають бути невичерпними, повинні належним чином захищатися, гарантуватися на засадах поваги до людської гідності, рівності та пропорційності.

Важливо, щоб конституції відображали у своєму змісті фундаментальні конституційні ідеї та принципи, зокрема:

верховенство права, народний суверенітет, демократію, передбачали належний конституційний баланс. Саме за таких умов конституція буде насправді ефективною і сприятиме реалізації доктрини конституціоналізму. Це підкреслюють і науковці, зокрема, на думку Д. Гріма, про досягнення конституціоналізму можна говорити за наявності таких умов:

1. Конституція в сучасному сенсі є набором юридичних норм, а не філософською концепцією. Норми зазвичай походять від політичного рішення, а не мають своїм джерелом наперед встановлену істину.

2. Метою цих норм є врегулювання і здійснення публічної влади на противагу простій зміні попередньої публічної влади. Регулювання передбачає обмеження.

3. Регулювання є всеосяжним в тому сенсі, що нема до чи позаконституційних носіїв влади, чи засобів для реалізації такої влади.

4. Конституційне право є вищим правом. Воно забезпечується верховенством над всіма законами і юридичними актами, які походять від держави. Акти, що не відповідають Конституції не можуть бути чинними.

5. Конституційне право походить від народу як єдиного легітимного джерела влади. Відмінність між установлюючою і установленою владою є суттєвою для Конституції [12, с. 104].

Варто також зазначити, що на сучасному етапі виникає наднаціональне конституційне право, що найбільш яскраво проявляється в праві Європейського Союзу (далі – ЄС), установчі договори якого разом із Хартією основних прав ЄС від 2000 р. є своєрідною наднаціональною Конституцією. Крім того, деякі науковці характеризують Європейську конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод від 1950 р. як ще один наднаціональний рівень конституційного регулювання, який допомагає посилити рівень захисту прав людини й обмежити державну владу, зв'язавши її конвенційними правами наднаціонального та міжнародного рівня. Крім того, змістовна схожість сучасних конституцій демократичних держав свідчить про єдність конституційних цінностей та ідеї конституціоналізму як продукту західної цивілізації⁵.

Висновки. Отже, сучасна Конституція є актом установчої влади народу, що посідає місце на вершині юридичних актів у правовій системі держави, характеризується прямою дією її норм та підвищеною стабільністю, відображає конституційні ідеї, цінності та принципи народного суверенітету, демократії та верховенства права і є нормативною основою конституціоналізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Constitute Project. URL: <https://www.constituteproject.org/search?lang=en>.
2. Стецюк П. Основи теорії конституції та конституціоналізму. Ч. 1: Посібник для студентів. Л.: Астролябія, 2004. 232 с.
3. Савчин М. Конституціоналізм і природа конституції: монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2009. 372 с.
4. Барабаш Ю. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права: монографія. Х.: Право, 2008. 220 с.
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень ст. 1, ч. 1, 2, 3 ст. 95, ч. 2 ст. 96, п. п. 2, 3, 6 ст. 116, ч. 2 ст. 124, ч. 1 ст. 129 Конституції України, п. 5 ч. 1 ст. 4 Бюджетного кодексу України, п. 2 ч. 1 ст. 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України № 3-рп/2012 від 25 січня 2012 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12>.
6. Забокрицький І. До питання правової природи соціально-економічних прав у контексті сучасної доктрини конституціоналізму. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». 2016. № 845. С. 193–199.
7. Basic Law for the Federal Republic of Germany of 1949 (as of 23 December 2014). URL: <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80201000.pdf>.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Барабаша Олександра Леонідовича щодо офіційного тлумачення ч. 5 ст. 94 та ст. 160 Конституції України (справа про набуття чинності Конституцією України) № 4-зп від 3 жовтня 1997 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/v004p710-97>.

⁴ У зв'язку із цим важливими є «спори про компетенцію». Наприклад, рішення Конституційного Суду України в справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про тимчасову заборону підвищення цін і тарифів на житлово-комунальні послуги та послуги громадського транспорту, що надаються громадянам України» (справа про комунальні послуги) № 2-рп/99 від 2 березня 1999 р. [10], в якому Суд визнав неконституційним Закон, ухваливши який Верховна Рада України вийшла за межі своїх повноважень, визначених Конституцією України, і втрутилася в повноваження органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, чим порушила ст. ст. 6 і 19 Конституції України.

⁵ Більш детально див.: Забокрицький І. Конституціоналізація джерел міжнародного права: національні та наднаціональні аспекти: монографія. Львів: Літапрес, 2015. 232 с.; Забокрицький І. Конституціоналізм як продукт західної цивілізації: історичні аспекти. Юридичний науковий електронний журнал. 2015. № 4. С. 47–51. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2015/12.pdf.

9. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996, № 30. Ст. 141. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print1486103147269498>.

10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про тимчасову заборону підвищення цін і тарифів на житлово-комунальні послуги та послуги громадського транспорту, що надаються громадянам України» (справа про комунальні послуги) № 2-рп/99 від 2 березня 1999 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-99>.

11. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Шмушкович проти України» від 14 листопада 2013 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_990/print1486103147269498.

12. Grimm D. Types of Constitutions. The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law (Oxford Handbooks). Oxford University Press, USA; reprint edition (December 1, 2013). 1416 p. P. 98–133.

13. Забокрицький І. Конституціоналізація джерел міжнародного права: національні та наднаціональні аспекти: монографія. Львів: Ліга-прес, 2015. 232 с.

14. Забокрицький І. Конституціоналізм як продукт західної цивілізації: історичні аспекти. Юридичний науковий електронний журнал. 2015. № 4. С. 47–51. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2015/12.pdf.

УДК 342.849.2

ДО ПИТАННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСУВАННЯ ВИБОРЧИХ КАМПАНІЙ В УКРАЇНІ

ON THE ISSUE OF THE REGULATION OF THE ELECTORAL CAMPAIGNS FINANCE IN UKRAINE

Мохончук Б.С.,

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри конституційного права України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Панаїд Я.І.,

студентка

Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Статтю присвячено дослідженню процесу фінансування виборчих кампаній як елементу забезпечення прозорих виборів та демократичного управління. Проаналізовано законодавче регулювання розмірів і порядку надання політичним партіям приватних внесків, можливості прямого фінансування партій державою. Також досліджено особливості фінансування виборів у зарубіжних країнах.

Ключові слова: фінансування політичних партій, фінансова звітність, вибори, виборчий процес, передвиборча кампанія.

Статья посвящена исследованию процесса финансирования избирательных кампаний как элемента обеспечения прозрачных выборов и демократического управления. Проанализировано законодательное регулирование размеров и порядка предоставления политическим партиям частных вкладов, возможности прямого финансирования партий государством. Также рассмотрены особенности финансирования выборов в зарубежных странах.

Ключевые слова: финансирование политических партий, финансовая отчетность, выборы, избирательный процесс, предвыборная кампания.

The article is devoted to the study of financing election campaigns as element that provides the transparency of elections and democratic governance. The legislative regulation of private contribution amounts, the possibility of direct public funding of political parties are analyzed. Also features of election funding in foreign countries are considered.

Key words: financing of political parties, financial reporting, elections, electoral process, political campaign.

Постановка проблеми. Глобальна комісія з питань виборів, демократії та безпеки зазначила, що неконтрольоване та закрите фінансування є одним із найсерйозніших викликів для прозорих виборів. У деяких країнах, як зазначено у звіті комісії за 2012 рік, прямі внески та інші форми фінансової підтримки є основним способом політичного впливу. Це означає, що виборці з низьким рівнем доходу матимуть дедалі менше впливу на політичні рішення. У певних країнах організована злочинність розглядає фінансування виборчої кампанії як можливість купити політичний вплив і захист. У деяких старих демократіях практика такого фінансування підірвала впевненість громадськості у демократії та виборах. Щоб зупинити цей руйнівний вплив на цілісність і прозорість виборів та демократичне управління, необхідно суворо регламентувати і контролювати використання коштів у політичній діяльності [1, с. 12].

Нерівний доступ до фінансування, швидке зростання витрат на політичні кампанії, поява нових маркетингових

технологій (контекстна реклама, реклама у соціальних мережах тощо) спричиняє ситуацію, коли величезні суми грошових коштів, задіяні у виборчих кампаніях, ставлять тих кандидатів та партії, які не мають значних за обсягом виборчих фондів, у нерівне становище. Оптимальна модель виборчої системи в Україні ще не вироблена і піддається постійним змінам, що відображається на нормативному регулюванні участі у виборчому процесі. Тому актуальним є дослідження процесу фінансування виборчих кампаній, визначення прогалів у вітчизняному законодавстві, а також можливих шляхів його покращення.

Стан опрацювання. Проблематика умов та порядку фінансування виборів стала об'єктом досліджень таких авторів, як А. Романюк, Ю. Шведа, О. Хімченко, Л. Адашис та інших.

Метою статті є дослідження питання правового регулювання вимог і обмежень, які встановлюються щодо фінансування виборчих кампаній в Україні.